

Milleks meile puhas emakeel?

Ükskõiksest suhtumisest igapäevasesse keelekasutusse

Mis kõik võiks olla, kui ilusasti rääkida?

Klassiruumis istudes tundub korraga, et noorel inimesel pole vaja mitte millestki kuulda, teada ega aru saada, sest õppimine võtab kaua aega ning pealegi ei lähe seda tulevikus üldse vaja. Oleks see siis ainult integreerimise ja keemiliste valemite tasakaalustamisega, aga paraku tuleb ette ka keeleõppe puhul. Miks peaks lugema terve raamatu, kui saab hakkama kokkuvõttega ning tagatipuks võib filmi vaadata? Miks kirjutada pikkade täislausetega, kui saab lühidalt? Miks kasutada vabal ajal punkte-komasid, kui keegi neid niikuinii ei märka? Puhtalt mugavuse pärast tekib kõiki reegleid ja norme eirav uus keel ja pole ime, kui lõpuks ise ka aru ei saada, mida kirjutatakse või mõeldakse.

Nii paljud ilusad eestikeelsed sõnad on tänapäeva noorte jaoks muutunud veidraks ning vanamoodsaks, veel võõramaks on jäänud erinevad ütlused ja vanasõnad. Kõike saab kirjeldada skaalal halb-normaalse-hea ning iseloomustamiseks piisab sõnadest tore ning sõbralik. Seda viimast märkab eriti igasugu klassiraamatutes, kus kõigil kolmekümnel täiesti erinäolisel õpilasel on just need omadused. Aga et inimene on suurepärase kuulaja, lennuka kujutlusvõimega või kõrgete sihtidega, jääb märkimata, sest need pole ju mingid sõnad, nende kasutamine on suurustlev ning ülepaistunud. Kuid jättes õppimata kõik paremad variandid asendamaks head ja halba, läheb suhtlemisel palju kaduma. Kui õpetajate päeval seitsmendikele eesti keelt andsin, väitis kogu klass ühest suust, et neil pole vaja uusi sõnu ega keelereegleid õppida, sest nad nagunii oskavad ja selles pole midagi rasket. Proovides aga kirjeldada oma sõpru või lähedasi, muutus enese väljendamine üsna keeruliseks ega osatudki palju öelda. Küsisin selle peale tüdrukutelt, kui paljud neist tahaksid, et poisid neid tulevikus ainult headeks ja toredateks kutsuks ning mitte kunagi ühtki uhkemat sõna lausuks. Keegi ei tõstnud kätt. Inimese loomus on aastasadadega juba kujunenud nii, et ikka läheb tarvis teise heakskiitu ning tunnustust ja kogu aeg samade lausete kuulmine väsitab ära. Lausa pühalik „Ma armastan sind!” võib lõpuks kulunuks muutuda ning ei tundu usutav. Olgugi, et selle lausega peaks kõik nagu öeldud saama, loodab igaüks sisimas, et tema väärtus ajaga vaid kasvab. Aga kuidas sa väljendad siis üha suurenevaid tundeid, kui sõnad selle kirjeldamiseks on alati samad?

Kalju Lepik on öelnud: „Püsib maa. Kui püsib rahvas, püsib eesti keele kõla.” Rahva arvu kahanemine on igal aastal suur probleem ning ületab ühel hetkel uudisekännise, kuid samaväärne mure peaks olema ka ilusa keele hääbumine, sest on vaks vahet, kas 20 aasta pärast on släng ka koolikirjandites lubatud või õpetatakse lastele veel, mida tähendab sepik seljas ja vananaistesuvi. Üheteistkümnenda klassi uurimistöo ajal jälgisin mitu kuud gümnaasiumiõpilaste kõnekeelt ja kõige nukramaks järelduseks polnud minu jaoks see, kui vähe kujundlikkust iga päev kasutatakse, vaid millise kuulajate reaktsiooni see endaga kaasa toob. Mul pole õrna aimugi, miks lohakalt ja slängi tarvitav noor inimene mõjub

loomulikumalt kui värvikaid väljendeid ning põim- ja rindlauseid kasutav. Seda, et viimane variant tembeldatakse vanamoodsaks, tean väga hästi omast käest. Põhikoolis ütles üks klassiõdedest mulle pea iga nädal, et räägin nagu tema vanaema – liiga keeruliselt ja veidralt ning teen nalju, millest keegi aru ei saa. Eriti tuleb mul selle viimase osaga nõustuda, ma ei tee palju keelenalju, küll aga on enamused neist pärit mõnest raamatust või eesti filmist. Kui ühiskonnaõpetuses tuli juttu ministrikohalt tagasi astunud Reiljanist ja keegi klassikaaslastest küsis, et mis see Villu siis tegi, lipsas minu suust ruttu vastuseks: „Villu tegi sauna Eevile lapse,” ja enne, kui end isegi kiruda jõudsin, langesid mulle küsivad pilgud, sest keegi polnud lugenud „Kõrboja peremeest” või kui ka oli, siis ei mäletanud, et see oli ainus asi, millega Katku noorperemees hakkama sai. Kui aga kodus sama nalja üle rääkisin, naersid mu isa ja vanavanemad tükk aega ning nentisid, et on mu raamatutega ära rikkunud. Õnneks olen ise seda alati rohkem vedamiseks pidanud, et ma tänu ohtrale Sulev Nõmmiku ja Kaljo Kiisa filmide vaatamisele ja Smuuli lugemisele pole suu peale kukkunud ning see, et omavanused tihti aru ei saa, ei häirigi enam.

Võttes läbi „Dorian Gray portreed”, pani kirjanduse õpetaja klassile südamele, et loeksime ikka emakeeles, sest tõlkides pole Tammsaare valinud igale ingliskeelsele sõnale esimest vastet, vaid mõne värvikama ning see tegevat raamatu juba omaette keeleliseks elamuseks. Seda see tõepoolest oli ning sama on ka Tammsaare enda kirjutatud teostega, pidagu noored neid kui tahes vanamoodsaks, ikkagi on „Tõe ja õiguse” neljanda osa suhterägastikud geniaalselt lugejani toodud ning Põrgupõhja Jürka tütar Riia lihtsalt nii armas, et tahaks temaga ise kohtuda. Ilusate lausete ja huvitava sõnavalikuga on mulle alati südamelähedased olnud ka Lilli Promet, Mati Unt, Juhan Smuul ja kõik Eesti suured ammu surnud luuletajad. Paraku pole need autorid kaugeltki iga noore inimese lugemisvaras, sest allegoorilistest tekstidest ning 20. sajandi elukorraldusest arusaamine võtab rohkem aega kui mõne ameeriklanna vampiirilugude ja tänapäeva noorte suhteprobleemide mõistmine. Loomulikult on lihtne neelata raamatuid, mis on argikeelde tõlgitud ja originaalis juba kirjutatud nii, et inimene end kohe peategelasega samastaks, ning paraku kaalub see äratundmisrõõm mitu korda üle rohkem kujutlusvõimet ning keskendumist nõudvad vanemad teosed.

Valesti ei räägi sugugi ainult noored, leidub ka täiskasvanuid, kes ei oska korrektselt kasutada sõnu *õigesti, õieti, vahel, vahest, järgi ja järel*. Selliseid lihtsaid, kuid ometi olulisi eksimusi saab nimetleda veel kümneid, kuid need on peamised, mis hoolikamale kuulajale argikõnes kõrva jäävad. Minu kodus mängib tihti Elmari raadio ning seal on üheks olulisemaks saateks soovitud, kus õnnitletakse eetri kaudu sünnipäevalisi ja palutakse lugusid. Tihti tervitatakse ka oma emat ja isat. Paneb pead vangutama küll, kui neljakümneaastane inimene seda õigeks peab, aga õnneks on raadios nii hakkajad saatejuhid, et parandavad alati valed vormid ära. Olgugi, et helistajal võib olla piinlik, kui teda otseeetris õpetama hakatakse – emakeel peaks ju olema lapsest saati selge –, kuid see on õige. Alati tuleb keeleapsakatele osutada ning eksijat parandada, sest ainult siis on võimalik tehtud veast õppida, naljalt seda enam ei korrata. Paljud suhtuvad õigesti rääkimisse ükskõikselt ning arvavad, et vahet pole, kas sõpradega saadakse kokku peale või pärast tööd, kuid Eesti Keele Instituut peab nende sõnade erinevust siiski oluliseks ning seda võiks proovida meeles pidada.

Mulle on alati meeldinud inimesed, kes oskavad end ilmekalt ning täpselt väljendada ega vaevle kunagi sõnaahtruse käes. See on oluline omadus isegi väljamõeldud karakterite juures, sest avaldatagu kui tahes palju lugusid sangarlike ja igal pool läbi löövate tegelaste juhtumistest, jäävad minu lemmikuteks alati Astrid Lindgreni Pipi Pikksukk ja Lucy Maud Montgomery Anne Shirley. Pelgalt see, et tegu on lasteraamatutega, näitab, et uhke kõnemaneeer ei ole tingimata ainult täiskasvanute rida – lapsele hakkab külge kõik, mida ta kodus ja tänaval kuuleb, raamatust loeb, telerist näeb. Siis jäävad kergemini pähe luuletused ja laulud ning pannakse kokku isegi lauseid, mis annaks silmad ette mõnele suurele kõnemehele. Kõik algab sellest, mida unejutuks loetakse ning kuidas vanemad ise räägivad. Kui raamaturiivil leidub vaid tõlkelugusid, mis on võimalikult lihtsaks tehtud, jääb ka lapse sõnavara kesiseks, kui aga lugeda midagi ehedalt eestimaist, on kasu väikse kuulaja sõnavarale mitu korda suurem. Minu peres on alati aukohal olnud Kreutzwaldi „Eesti rahva ennemuistsed jutud”, kunagi kuulasin ise neid ning nüüd on lood mu väikeste tädipoegade õhtu oluline osa, ja meil ei imesta keegi, kui nelja-aastane poiss astub tuppa ning ütleb selgel häälel: „Palun pange võõruses tuli põlema.”

Tundub, et eesti keelt ja vastavat koolitundi on praeguse aja noortel nii raske sallida, veel rohkem armastada, sest kõik on juba targad. Suu avamine ja konarlike lausete ilma lennutamine on aga kaugel heast keeleoskusest ja kuigi ma olen maast madalast kasvanud eesti keelest lugu pidavas keskkonnas ja üritanud oma õpetajast vanaema kõrval õiged komakohad ja kokku-, lahkukirjutamised meelde jätta, siis tundub ikka, et nii palju on õppimata. Mult küsitakse väga tihti, miks tahan eesti filoloogiat õppima minna, kui juba praegu oskan nii hästi kirjutada ja ennast väljendada. Aga ma ei tea ikka veel, millal käib *ja* ette koma ning eelmisel kevadel kirjutasin universumi asemel universium ning poleemika b-ga. Proovin vahel parkümmend minutit leida sünonüüme korduma kippuvatele sõnadele ning lõpuks võtan ikka sõnastiku lahti. Tunnen alati tugevat tungi parandada, kui keegi rääkides eksib, ning ärritun varbaotsteni, kui eesti keelt nimetatakse ebaoluliseks või igavaks. Kuid selleks, et teisi õpetada, pean ise oskama nii hästi, et ei teeks enam jaburaid vigu ning mõtiskleks pea iga kord, kas selja taga tuleks kirjutada kokku või lahku.

Kui pea on täis suuri ideid, siis tuleb kasutada ka sama suuri sõnu, et neid väljendada. Ei mängi rolli, et eestlasi peetakse kinnisteks ja kidakeelseteks, ühel hetkel peavad kõik oma arvamuse või mõtled välja ütlema ning miks teha seda siis igavalt ja kulunult, kui ÕS-is on juba 130 000 erinevat sõna ning paljud veel puudu. Fraseologismid ja metafoorid kõnes pole häbiväärt, nad teevad inimese huvitavaks, pikkade täislausetega kirjutamist, rääkimist pole mõtet nurka visata, kui teised seda ei tee. Loomulikult ei pea juuste kammimisest või saapapaelte sidumisest pikalt seletama, küll aga võiks öelda mõne sõna rohkem suvel laulupeol käimise, metsas kohatud jänese, väikese õe esimeste lausete kohta, kui nad tõesti on jätnud emotsiooni. Kindlasti oli see hetk tore, aga äkki oli ta ka üllatav, südantsoojendav, vabastav, mõtlemapanev, palju muud peale hea ja normaalse. Ilus keelekasutus muudab uhkemaks kõik tunded, suuremaks emotsioonid ning annab elule värvi juurde, sest kõike, mis toimub mõtteis ja südames, on siis võimalik elavalt ja täpselt edasi anda. Kui keegi ka talle võõrast sõnast või tundmatust väljendist aru ei saa, jõuab kindlasti kohale seiga olulisus ja et see liigutas sügavalt. On ju tõeline rõõm kohata inimest, kelle hinge paljud lood puudutavad,

kes ei ole alla vandunud praeguse aja elutempole ning takerdunud moes olevasse pealiskaudsusesse.

Teiste arvamuse pärast muretsemine ei too leiba lauale ja raamatu lugemise asemel filmi vaatamine jätab kujutlusvõimele lühikesed käed. Emakeele tundma õppimine ja selle edasikandmine oma suu läbi on palju olulisem, kui esmapilgul tunduda võib. Nii, kuidas räägid ise, räägivad paarikümne aasta pärast sinu lapsed ning nemad annavad omakorda edasi olulise sõnadepagasi. Juba praegu astutakse need sammud, mis viivad eesti keelt sama visalt edasi või lasevad tal hääbuda ja tundmatuseni muutuda. Kõige raskem on muuta neid harjumusi, mis käivad pisikesest peale kaasas. Miks ei võiks õigesti ja haaravalt rääkimine olla üks koduseinte vahel omandatud oskustest?